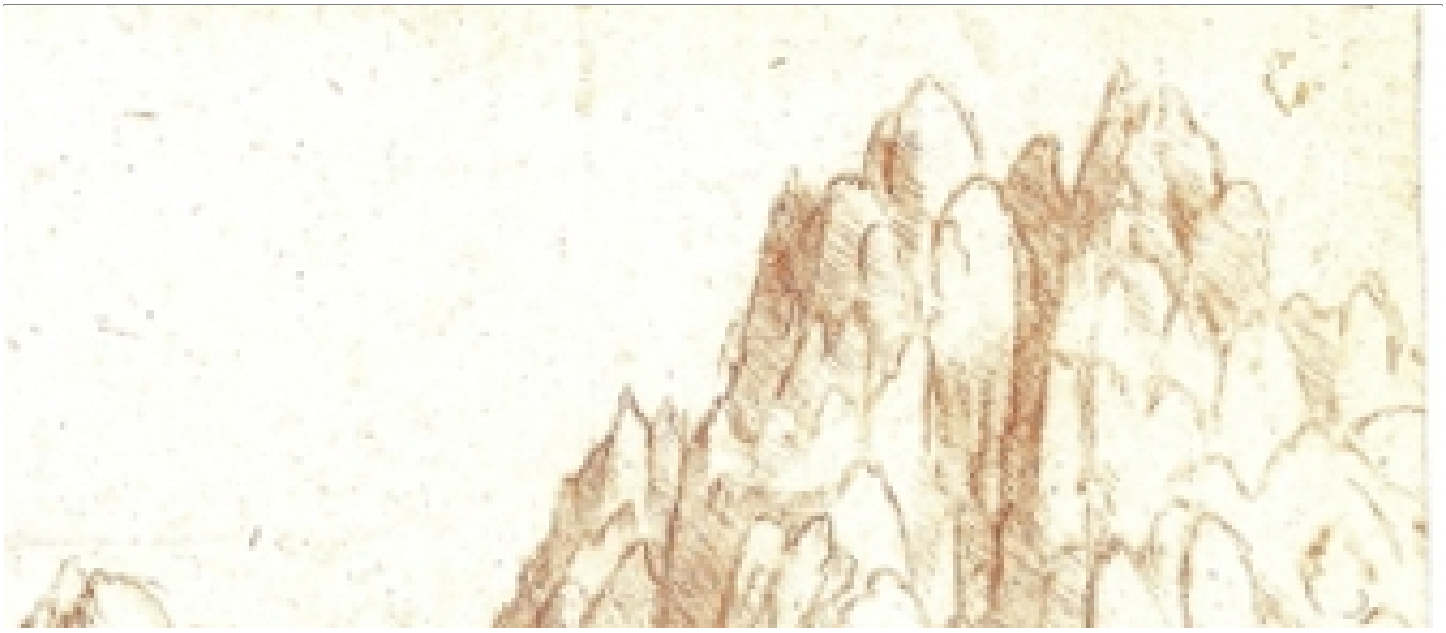

Leonardo da Vinci i els fons de muntanyes als seus quadres i dibuixos

Autor: Joan Cassola i Coenders
Data de publicació: 26-11-2012

L'alpinista i guia de muntanya Joan Cassola analitza les muntanyes que apareixen als quadres d'En Leonardo i que, segons els entesos, són "imaginàries", i les compara amb les de Montserrat, que són tangibles, concretes, reals i formen part de la seva experiència viva d'escalador.

Aquestes notes que vénen a continuació intenten respondre una pregunta que em féu en Jordi Bilbeny sobre les muntanyes que apareixen als quadres del mestre Leonardo. Volia saber la meva opinió com a alpinista i guia de muntanya, encara que d'això en faci ja algun temps. La pregunta era si, segons la meva opinió, aquestes muntanyes podien ser les de Montserrat.

Vaig observar amb lupa tots els fons de les pintures, tant les que li són atribuïdes directament com les atribuïdes al seu taller, en els quals, sigui dita la veritat, mai no m'hi havia fixat. Vet aquí el que en sóc capaç de dir, com a primera impressió.

Observacions

Aquestes formacions al nostre país són denominades "agulles" (a Montserrat, cadascuna té el seu nom: Sant Bernat, la Gorra Frígia, el Bisbe, etc). També en francès "aiguille", però no en italià, que són "punte" o "spigollos". Els quadres on apareixen muntanyes al fons, són els següents:

L'anunciació

Al fons del quadre hi ha una ciutat amb port marítim amb una gran muntanya al darrere. Antigament, quan els aires eren nets, la muntanya de Montserrat era una espectacular referència per als vaixells que s'acostaven a Barcelona, ja que apareixia molt més propera, com en un teló de fons.

Mona Lisa

A Montserrat hi ha alguns sostres (així en diem els escaladors dels sortints penjats al buit) com el que apareix just al costat de la templa dreta de la Gioconda. Aquest en concret recorda l'agulla montserratina anomenada "La cadireta", al nord-est de la serralada. Només li falta el forat característic que té aquesta agulla, que si Leonardo l'hagués posat, la localització seria, a ulls d'escalador, pràcticament exacta. És cert, però, que aquestes formacions de sostre també són possibles en roques metamòrfiques o sedimentàries.

Sant Jeroni

La cova on viu el sant té un forat pel qual s'albira un dibuixet d'una església amb formes que, a mi particularment, em semblen iguals que les de la façana que resta dreta del monestir cartoixà d'Scala Dei al Priorat, però això no té cap importància.

La Verge del fus

La panoràmica general de l'extensa muntanya que va d'extrem a extrem del quadre recorda la de Montserrat vista des de ponent.

La Verge del clavell

El fons és molt semblant al de la Verge del fus.

Verge de les roques

Aquest quadre té dues versions, les dues amb un protagonisme total del context rocós. Les formes d'aquestes formacions rocoses que hi apareixen no són montserratines, excepte les que hi ha a la part superior del quadre en la seva primera versió, que tenen la forma i l'estructura del conglomerat propi de la formació montserratina. Si volia pintar les roques de Montserrat, li van sortir iguals. Però no són unes agulles característiques o identificables. Hi ha moltes roques com aquestes a la nostra muntanya. A la segona versió estan escapçades.

Santa Anna, la Verge i el nen

El fons d'aquest quadre és igual que en el de la Verge del fus i la Verge del clavell, però les seves formes no són arrodonides, sinó més ortogonals. Com a escalador, em porten la imatge del Hoggar sahari (!), però també és només una apreciació personal sense importància.

Leda amb els seus fills (segons un esbós de Leonardo)

Fons de muntanyes rocoses en forma d'agulles, però amb ciutats als seus voltants, una d'elles també portuària com a l'Anunciació.

La Verge del gat (desapareguda)

A la imatge que es conserva d'aquest dibuix d'un quadre ara per ara desaparegut hi ha, a la part dreta, una finestra de mitja volta per la qual s'albira una muntanya amb les formes característiques de Leonardo, de manera tan ostensible que és pràcticament la meitat del quadre.

Sant Joan amb els atributs de Bacus (taller de Leonardo)

Exactament el mateix expressat fins aquí, respecte a les formes de la muntanya que hi ha al fons.

Dibuixos

A la sèrie de dibuixos de Leonardo de temes geogràfics, n'hi ha molts de muntanyes amb forma d'agulles. Un del 1506,

"Ondulacions de pujols i pics de muntanya" (recollit per En Frank Zöllner, a l'Obra pictórica completa y obra gràfica, núm. 431, p. 515), podria haver estat fet per un dibuixant que volgués copsar Montserrat.

Així mateix, respecte al quadre següent (núm. 432, també a la p. 515), només se m'acut que, cas que el dibuix fos la representació d'alguna muntanya real, hom donaria el nom de Montserrat, entre d'altres, en una llista de possibles paisatges. Si es volgués justificar l'elecció, seria Montserrat des dels pujols que hi ha davant de Vacarisses, amb el Llobregat a sota. Diguéssim que Collbató quedaria a l'esquerra, fora del dibuix. Ara bé, el massís, en tot cas, estaria dibuixat de memòria, només amb les impressions rebudes durant un viatge, per exemple, perquè els llocs i les formes no són identificables del tot.

Textos

Pel que fa als textos, n'hi ha un de "geològic", ben especial, de Leonardo al llibre esmentat d'En Zöllner, que m'ha cridat molt l'atenció i que transcric tot seguit:

"Quan temps era temps, s'alçà la terra sobtadament i l'aigua començà a fluir-ne, així començà […]; en la part baixa d'aquesta superfície es varen crear rierols […]. Així, aquests rierols van destruir a poc a poc les ribes dels rius fins que els límits d'aquests es tornaren enlairades muntanyes, i després que l'aigua s'escorregué, es van començar a aixecar aquests alçaments i la roca s'acumulà en més i més capes, segons el gruix del fang que els rius havien emmagatzemat amb les seves inundacions al mar".

Caldria preguntar a un geòleg si el text anterior és una descripció molt generalista o es pot aplicar concretament i explícita a Montserrat.

Conclusió

Responent a la pregunta concreta d'en Jordi Bilbeny, haig de dir que, com a escalador, jo no reconeixeria a primera vista aquestes formes com a montserratines, exceptuant el cas concret de La Verge de les roques de la primera versió. Això seria el que primer diria un escalador si li ensenyessin els quadres per primer cop.

Ara bé, davant l'evidència que les roques altes com muntanyes, així com formacions rocoses rares o extravagants apareixen en tots els seus quadres, menys un o dos, així com en una sèrie de dibuixos, el primer que hom es pregunta és d'on li podia haver vingut aquesta fixació; i, per tant, buscant una explicació sobre els fons muntanyosos de Leonardo que sigui plausible, dic que, tenint en compte la unitat que formava la seva pintura amb la seva personal observació científica de la realitat, que tothom reconeix agudíssima, em faig la següent reflexió particular:

Com a escalador, sé que les muntanyes ocupen en l'imaginari de la gent no escaladora un lloc tan soterrat en el més profund subconscient, que rarament surt a la llum. Per tant, per mi és evident que les extraordinàries formes que ens representa Leonardo havien d'haver passat primer per la seva retina, observant la realitat, tenint en compte el que he dit adés. Una realitat que l'havia impressionat molt, atesa la persistència de les seves representacions. Encara més si aquestes formes són totalment fora de la normalitat quotidiana.

En cap de les pintures no s'hi ha pogut identificar cap lloc concret, fins ara, excepte dos dibuixos (uns pics dels Alps i un del riu Adda). Cosa a part és el dibuix "Paisatge de l'Arno" , primer dibuix de paisatge pur del Renaixement, que està datat pel mateix Leonardo, cosa estranya, segons els especialistes, que també estan d'acord en el fet que, si les muntanyes i engolats rocosos que va esbossar a la seva vida volien reflectir llocs reals, voldria dir això que Leonardo va viatjar a llocs molt llunyans, perquè ni als voltants de Milà, Florència o Roma, que és per on es diu que es va moure, no hi ha cap formació rocosa ni remotament semblant, cosa que com coneixedor de les muntanyes puc corroborar. No vull, ni puc entrar ara en teories sobre significats de les imatges ni filosofia del llenguatge, però alguns especialistes en el Mestre, diuen que l'aparença de les representacions de Leonardo, més que una contemplació o representació directa, el que volen és fer visible l'acció dels elements naturals en la topografia. Segons els geòlegs, aquestes formes tampoc

corresponen a estructures reals. Per tant, de tot això se'n deriva que es poden referenciar a qualsevol muntanya.

Llocs que produïssin en la visió de Leonardo una impressió tan forta que poguessin inspirar les formes tan extraordinàries dels seus quadres, n'hi ha poquíssims a Europa, i que serien Meteora a Grècia, i la muntanya de Montserrat a Catalunya. Descarto els Alps, perquè la magnitud del massís disminueix l'efecte dels seus elements vistos individualment. A Meteora seria al revés, o sigui que les seves agulles tenen forma extraordinària, però l'entorn no. Per tant, només Montserrat ofereix l'aspecte únic de combinar una estètica fabulosa dins una serralada isolada i magnífica dins la plana, tal com és l'efecte que vol que transmetin les muntanyes que el Mestre va pintar, repartides en tots els seus quadres.

Joan Cassola

Escoles d'Olià

Bellver de Cerdanya

Nota

Al llibre Montserrat pam a pam, en Josep Barberà ens diu que el SOSTRE DEL MONESTIR també s'anomena del CASTELL DEL DIABLE. El castell del diable, les runes del qual es troben sota l'ermita de Sant Dimes, es troba completament penjat sobre les roques del monestir, suspès damunt una roca que presenta una balma colossal.